

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ҚОҒОМСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАҢ ВА ОЛИЙ ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ЖҰМАБЕК АХМЕТҰЛЫ ТӘШЕНЕВ АТЫНДАҒЫ УНИВЕРСИТЕТІ
ЖУМАБЕК АХМЕТУЛИ ТАШЕНЕВ НОМЛИ УНИВЕРСИТЕТ
УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ ЖУМАБЕК АХМЕТУЛЫ ТАШЕНЕВА
TASHENEV UNIVERSITY

Көрнекті мемлекет қайраткері, даңқты қолбасшы, ұлы ғұлама, акын, тарихшы
Захириддин Мұхаммед Бабырдың 540 жылдығына

«ЗАХИРИДДИН МҰХАММЕД БАБЫРДЫҢ
ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ӘЛЕМ МӘДЕНИЕТІ»
халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары
24-25 ақпан, 2023ж.

«ТВОРЧЕСТВО ЗАХИРИДИНА МУХАММАДА БАБУРА И
МИРОВАЯ КУЛЬТУРА»
материалы международной научно-практической конференции
24-25 февраля 2023г.

«ЗАХИРИДДИН МУҲАММАД БОБУР ИҶОДИ ВА ЖАҲОН
МАДАНИЯТИ»
халқаро илмий-амалий конференция материаллари
24-25 февраль, 2023ж.

«CREATIVITY OF ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BABUR AND
WORLD CULTURE»
materials of the international scientific-practical conference
February 24-25, 2023

February 24-25, 2023 year, Shymkent

«Захириддин Мұхаммед Бабурдың шығармашылығы және әлем мәдениеті»
тақырыбындағы халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ҚОҒОМСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАН ВА ОЛИЙ ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ЖҰМАБЕК АХМЕТҰЛЫ ТӘШЕНЕВ АТЫНДАҒЫ УНИВЕРСИТЕТІ
ЖУМАБЕК АХМЕТУЛИ ТАШЕНЕВ НОМЛИ УНИВЕРСИТЕТ
УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ ЖУМАБЕК АХМЕТУЛЫ ТАШЕНЕВА
TASHENEV UNIVERSITY

**«ЗАХИРИДДИН МҰХАММЕД БАБУРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ
ӘЛЕМ МӘДЕНИЕТІ»**

тақырыбындағы халықаралық ғылыми-практикалық конференция
материалдары
24-25 ақпан, 2023ж.

1-том

**«ТВОРЧЕСТВО ЗАХИРИДДИНА МУХАММАДА БАБУРА И МИРОВАЯ
КУЛЬТУРА»**

материалы международной научно-практической конференции
24-25 февраля 2023г.

1-том

**«ЗАХИРИДДИН МУҲАММАД БОБУР ИЖОДИ ВА ЖАҲОН
МАДАНИЯТИ»**

мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция материаллари
24-25 февраль, 2023ж.

1-том

**«CREATIVITY OF ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BABUR AND WORLD
CULTURE»**

Collection of materials the international scientific and practical conferences
February 24-25, 2023 y.

ISBN 978-9965-899-95-9

9 789965 899959

Шымкент, 2023

МУХАММАД АМИНХЎЖА МУҚИМИЙ «САЁХАТНОМА» АСАРИ МАТН ТАРИХИ

Қўлдош Пардаев,
филология фанлари доктори, Алишер Навоий номидаги
Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети,
email: kuldashparda@mail.ru, тел: +998909376586

Шахло Наралиева,
педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори(PhD)
Жумабек Ташенев номидаги университет(Қозоғистон Республикаси)

Аннотация. Мақала ўлттық қайта өрлеу дәуіріндегі өзбек әдебиетінің белгілі өкілі Мухаммед Әминқожа Муқимидің «Саяхат» шығармасы мәтінінің тарихын зерттеуге арналған. Жұмысты талдау Өзбекстан Ғылым академиясының Шығыстану институтының қорында сақталған 7521, 1325, 5666, 6352 нөмірлі қолжазбалар тізіміндегі «Саёхатнома» мәтіндері негізінде жасалған. Қажет болған жағдайда жұмыс мәтіні оның ағымдағы басылымдардағы көшірмелерімен салыстырылады. «Саяхаттың» жалпы көлемі төрт жолдан тұратыны, әрбір абзацы шын мәнінде 77 абзац – 308 тармақ екені, қолда бар басылымдарға сүйене отырып, еңбектің тек 244 жолы ғана ғылыми қауымға белгілі екені анықталды. Сонымен қатар, «Саяхаттың» мәтіні коммунистік идеологияның талабы негізінде «идеологиялық редакциялауға» ұшырап, соның салдарынан, біріншіден, шығармадағы бар идеяның мәні бұлыңғыр, екіншіден, мәтінге шығармада жоқ идеялар енгізілгеніне баға берілді.

Түйін сөздер: мәтінтану, саяхатнама жанры, қолжазба дереккөзі, шығарма, мәтін, мәтін тарихы, идеялық редакциялау, түпнұсқалық, басылым нұсқасы, ғылыми түсіндіру, шығармашылық жоспар.

Ўзбек шеъритада саёхатнома жанрининг шаклланиши Муқимий ижоди билан боғлиқ, деб талқин этилади. Профессор Ғулом Каримов бир хил рух, бир хил тематика ва муштарак бадий хусусиятлар билан характерланадиган саёхатнома жанрига XIX аср охири – XX аср бошлари ўзбек адабиётида Муқимий асос солгани ва такомиллашиб боргани ҳақида ёзган эди. Олимнинг таъкидлашича, саёхатномаларнинг асосий хусусиятлари қуйидагилардир: а) улар тўртликлар системасида, ўзига хос қофия усулида (а-а-а-с, б-б-б-с, в-в-в-с каби) ёзилган; б) ҳар бандининг охириги – тўртинчи мисрасида “экан” сўзи радиф ўрнида келган; в) арузнинг ражази мусаммани солим (мустафьилун, мустафьилун, мустафьилун) вазнида битилган [Каримов, 1970: 222-223].

Маълумки, Муқимий асос солган бу жанр шоирнинг Фурқат, Завқий, Тажаллий сингари замондошлари томонидан давом эттирилди ва ривожлантирилди. Бизгача Фурқат саёхатномасининг муайян қисми етиб келган бўлса, Тажаллий саёхатномасидан айрим парчаларгина маълум, холос. Шунга қўра, Муқимий “Саёхатнома”си ушбу жанр хусусиятларини ўзида тўлиқ мужассам этгани билан алоҳида ажралиб туради.

Асарнинг матн тарихи. Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, матн тарихи қўлёзма манбалар генеалогиясини текширишдан муаллифнинг ва ҳатто манбани

қўчирган котибнинг дунёқараши ва ғоясини ўрганишгача, асарнинг юзага келишида муаллиф ижодий ниятининг рўёбга чиқишидан унинг яратилишига у ёки бу даражада алоқадор бўлган бошқа адабий ёдгорликлар билан ўзаро боғлиқ жиҳатлари тадқиқигача бўлган барча жараёнларни қамраб олади [Жабборов, 2019: 9]. Матн тарихига бундай ёндашув рус матншуноси Д.С.Лихачевнинг: “*Матн тарихи* тушунчаси муайян асар матнининг барча масалаларини қамраб олади. Асарга алоқадор ҳамма масалаларни фақат тўлиқ (ёки имкон даражасида тўлиқ) ўрганишгина бизга асар матни тарихини том маънода кашф этиш имконини беради” [Лихачев, 2001: 33] деган фикрига аниқлик киритади ҳамда уни тўлдиради.

Илмий изланишлар шоир назмий асарлари матни тарихини тўлақонли тадқиқ қилиш учун қуйидаги омилларга эътибор қаратиш зарурлигини кўрсатади: а) асар ёзилишига таъсир кўрсатган омиллар, ижодкор мақсад ва режаларининг юзага чиқиш жараёни; б) асарнинг қўлёзма манбалардаги китобат тарихи; в) асарнинг жорий нашрлардаги матн масаласи; г) асар илмий талқинларининг матн тарихи билан боғлиқлиги.

Асар ёзилишига таъсир кўрсатган омиллар, ижодкор мақсад ва режаларининг юзага чиқиш жараёни. Асар матни тарихини ўрганишда унга оид бевосита ва билвосита маълумотлар қўлаи матннинг илмий ҳаққонийлигини таъминлашга хизмат қилади. Чунки “ҳеч бир ёдгорлик танҳоликда мавжуд эмас” [Лихачев, 2001, 62]. Шу нуқтаи назардан қаралса, ҳар қандай “асар муайян алоқадор омиллар қуршовида юзага келади ва уни ўрганишда ана шу омилларнинг таъсирини унутмаслик керак” [Шодмонов, 2009:22]. *Бевосита* маълумотлар – тўғридан-тўғри асарнинг ўзидан олинadиган маълумотлардир.

Муаллифнинг саёҳатга чиқиш сабаблари асарда мана бундай изоҳланади:

*Афлок кажрафтор учун,
Ҳардам кўнгил афғор учун,
Хўқанд тангу тор учун,
Сахро чиқиш даркор экан.*

Иқтибосдан маълум бўлишича, шоирнинг шаҳарда туролмай, қишлоқ-сахролар сайри воситасида ўз кўнглини юпатиш, дард-аламларини бир оз бўлса-да унутиш орзуси асар яратилишининг асосий сабаби. “Саёҳатнома”нинг тахминан 1890 йил атрофларида ёзилгани ҳисобга олинса, унинг қандай оғир шароитда яратилгани маълум бўлади” [Каримов, 1970: 277]. Бу даврда яратилган “Саёҳатнома”лар услуби, вазни, қофияси Муқимий “Саёҳатнома”си билан бир хил. Бунга Фурқат, Завқий ва Тажаллий “Саёҳатнома”ларини мисол қилиш мумкин. Жумладан, Завқий “Шоҳимардон хотираси” мавзуидаги саёҳатномасида мана бундай ёзади:

*Бўлса керак бул тоғлар,
Кам-кам чиройли боғлар,
Ҳеч кимса кўрмас доғлар,
Кўнгли аро қолган экан.*

Кўринадики, Завқий “Саёҳатнома”си Муқимийнинг ижодий таъсири натижасида яратилган.

Асарнинг қўлёзма манбалардаги китобат тарихи. Асар матни Ўзбекистон Фанлар академияси Шарқшунослик институти фондида сақланаётган тўрт

құлёзма манбада – 7521, 1325, 5666, 6352 инвентарь рақамли баёзлар таркибида учрайди. Шундан, 7521, 1325 рақамли баёзлар таркибига “Саёхатнома”нинг 21 банддан таркиб топган “Қўқондан Исфарага” қисми киритилган. 5666 рақамли құлёзма баёзда асли 30 банд бўлган “Қўқондан Шохимардонга” қисмидан 12 банди берилиб, қолган 18 банди тушириб қолдирилган. 6352 рақамли құлёзма баёзда эса “Саёхатнома”нинг “Қўқондан Шохимардонга” ва “Қўқондан Фарғонага” қисмлари тўлиқ кўчирилган. “Саёхатнома”нинг “Исфара саёхати” деб номланган қисми (11 банд) Ҳоди Зарифов китобида берилган бўлиб [Зарифов, 1955: 44-45], құлёзма баёзларда учрамайди. “Саёхатнома”нинг 7521 рақамли құлёзма баёзга кирган “Қўқондан Исфарага” қисми 1325 рақамли баёзга шоир таҳриридан сўнг қайта ишланиб кўчирилган. Шу жиҳатдан, ақсар муқимийшунос олимлар тадқиқотлари учун 1325 рақамли баёз асос қилиб олинган.

Саёхатнома”нинг 13-банди 5666 рақамли құлёзма баёзда (80^б-саҳифа) бир мисраси тушириб қолдирилган ҳолда кўчирилган:

*Аммо назарда “Рошидон”,
Фирдавс боғидин нишон,
Жомеълари оби равон, –*

Мазкур тушириб қолдирилган мисрани 6352 рақамли құлёзма баёз (181^б-саҳифа) орқали тиклаш мумкин:

*Аммо назарда “Рошидон”,
Фирдавс боғидин нишон,
Жомеълари оби равон,
Саҳни гўлу гўлзор экан. –*

Шунингдек, мазкур саёхатноманинг 10-банди 5666 рақамли құлёзма баёзда (80^б-саҳифа):

*Боз издиҳами воизи,
Бадкайф очилмайдур кўзи,
Юқори бошидин тизи,
Эрмаклари гўлёр эка –*

тарзида берилган. 6352 рақамли баёзда (182^б-саҳифа) эса тўртинчи мисраси “Эрмаклари қўқнор экан” шаклида учрайди. Маълум бўладики, биринчи банддаги бир мисранинг тушиб қолиши котибнинг эътиборсизлиги бўлса, кейинги банддаги сўз онгли равишда ўзгартирилган.

“Саёхатнома”нинг құлёзма манбалардаги матнида бундай фарқли, нуқсонли ўринлар кўп учрайди. Матндаги бу каби нуқсонларни құлёзмаларни қиёсий таҳлил этиш орқалигина бартараф этиш мумкин.

Асарнинг жорий нашрлардаги матни масаласи. Муқимий асарларининг мавжуд барча нашрларида асар матни қисқартиришларга учраган. Бундан ташқари, уларда кўплаб матний тафовутлар мавжуд. Жумладан, “Саёхатнома”нинг “Қўқондан Шохимардонга” деб номланган қисмининг Ғафур Ғулом тайёрлаган 1942 йилги нашр нусхасини 6352 рақамли баёздаги матнга қиёслаганда кўплаб қисқартиришлар, бандлар таркибидаги мисра, сўз ва жумлалар ўзгаришга учрагани кузатилади. Бу ҳол кейинги нашрларга ҳам жиддий таъсир кўрсатган. Жумладан, мазкур нашрда асарнинг 18-банди қуйидагича берилган:

*Кўрдим чуқур “Чимён” эрур,
Ер остида зиндон эрур,
Душманлари меҳмон эрур,
Боғи унинг тутзор экан.*

6352 рақамли баёзда эса(182^{а-б} -саҳифа):
*Кўрдим чуқур “Чимён” эрур,
Ер остида зиндон эрур,
Душманлари меҳмон эрур,
Мардумлари таррор экан.*

Банднинг 4-мисрасидаги “Мардумлари таррор экан” жумласи “Боғи унинг тутзор экан” тарзида таҳрир қилиниши матнга нуқсон етказиши баробарида муаллиф ижодий нияти нотўғри талқин этилишига сабаб бўлган. Бундай ҳолни асарнинг мазкур қисми 8-бандида ҳам кузатиш мумкин. Муқимий асарлари барча нашрларида мазкур банд куйидагича:

*Унда бўлус Ғози деди,
Ҳам муфти, ҳам қози деди,
Юрт барча норози деди,
Қилгон иши озор экан.*

6352 рақамли баёз (181^б– саҳифа) билан қиёслаганда, ушбу банд мазмуни тамомила ўзгача экани аён бўлади:

*Анда бўлус Ҳожи деди,
Ҳам муфти, ҳам қози деди,
Юрти ҳама рози деди,
Бечора беозор экан.*

Бу ўринда Муқимий асаридаги мазмун тамомила тесқари талқинга айлантирилган. Юртни рози қилган, одамлар кўнглига озор етказмаган бўлус дилозор, золимга айлантирилган.

“Саёҳатнома”нинг бешинчи банди ҳам таҳрир қилинган. Таҳрир натижасида “бир дониш” сўзи “бедониш”га, “бекор” сўзи “бадкор”га айланган. Табиийки, бу таҳрир ҳам асар моҳиятига путур етказган. Шоир асарлари жорий нашрларида банд куйидагича келади:

*Мингбошилик кимнинг иши,
Десам, деди бедониши,
Бир “Қўштегирмонлик” киши,
Хўжа Исо бадкор экан.*

Аслиятдаги матн нашр нусхасидан фарқ қилади:

*Мингбошилик кимнинг иши,
Десам, деди бир дониши,
Бир “Қўштегирмонлик” киши,
Хўжа Исо бекор экан.*

“Саёҳатнома”нинг мазкур банди ҳақида профессор Ғулом Каримов мана бундай ёзади: “5666 рақамли кўлёзма баёзда “Саёҳатнома” тексти берилган, лекин шундай катта ўзгариш, тузатиш, “таҳрир” билан берилганки, асарнинг гоёвий йўналиши остин-устун бўлиб кетган” [Каримов, 1957:26].

Масалага илмий ёндашув бошқача хулосага олиб келади. Биринчидан, 6352 рақамли баёз билан қиёсий таҳлил этилганда, 5666 рақамли кўлёзмадаги

матн тўғри экани аниқланди. Иккинчидан, муқимийшунос олимлар “Саёҳатнома”нинг манбаси ҳақида бирон жойда фикр билдирмайди. 6352-рақамли баёзда “Саёҳатнома”нинг мазкур қисми тўлиқ берилган. Барча нашрларда қуйидаги банд асарнинг “Қўқондан Исфарага” деб номланган қисмига ўтказилган:

*Бешер эмасдур бешалар,
Бордур саховатпешалар,
Қилманг ёмон андешалар,
Яхшилари ҳам бор экан.*

Аслида, 6352 рақамли баёз билан қиёсланганда, асарнинг ушбу банди “Қўқондан Шоҳимардонга” қисмига тегишли экани маълум бўлади. Эргашали Шодиев бу ҳақда қуйидагича фикр билдирган: “Муқимий асарлари билан боғлиқ яна бир масала “Саёҳатнома”ларга тегишлидир. “Саёҳатнома”ларнинг ҳозирги нашрларида тўртликлар ўрни сезиларли даражада ўзгариб кетган. Оқибатда жой номлари ҳам чалкашиб кетган. Кейинги нашрларда ана шу чалкашликларни бартараф қилиш керак” [Шодиев, 1973: 57].

Барча нашрларда “Саёҳатнома”нинг “Қўқондан Шоҳимардонга” қисмидан 11 банд тушириб қолдирилган. Асарнинг шу пайтгача илм аҳлига маълум бўлмай келган уч банди 6352 рақамли баёз(183^б-саҳифа) асосида тикланди:

*Тангрига қўнғил бойлайин,
Бориб зиёрат айлайин,
Ёндим боролмай найлайин,
Устод муриди қор экан.*

*Армон зиёрат қилмадим,
Бир кеча ётиб келмадим,
Кўз бирла қўриб билмадим,
Хуш баҳри файзосор экан.*

*Шоқир нойиби волости,
Ҳимматда денг хотамтойи,
Келганда бир меҳмоншави,
Жонигаҳа ийсор экан.*

Саёҳатнома”нинг “Қўқондан Фарғонага” қисмидан ҳам 4 банд қисқартирилиб нашр этилгани жорий нашрларнинг талаб даражасида эмаслигини тасдиқлайди.

Асар илмий талқинларининг матн тарихи билан боғлиқлиги. Табиийки, нуқсонли матн устида олиб борилган адабиётшунослик тадқиқоти шоир ёки адиб асари моҳиятига зид экани жиҳатидан илмий қимматини йўқотади. Айрим монографиялар ва мақолаларда “Саёҳатнома” хато матн асосида нотўғри талқин қилингани ҳам ушбу фикрни тасдиқлайди. Жумладан, асарнинг “*Унда бўлус Ҳози деди, Ҳам муфти, ҳам қози деди, Юрт барча норози деди, Қилгон иши озор экан*” тарзида ғоявий таҳрирдан ўтган нуқсонли бандини таҳлил этар экан, Ҳомил Ёкубов мана бундай ёзади: “Шоир бу ердан Дўрмонча мавзуйига ўтади. Бу ернинг бўлуси ҳам Исо сарқордан сира қолишмайди. У эртаю кеч кўкнори ичиб, бадмаст ҳолда юради ва бир неча мансабни ўз қўлига киритиб олган” [Ёкубов,

1953: 99]. Абдурашид Абдуғафуровнинг фикри ҳам худди шундай: “Қишлоқдаги барча мансабларни эгаллаб олган амардорнинг золимлиги, “озор” бериши, “юрт”нинг эса “норози”лиги каби катта ижтимоий мазмун тўғридан-тўғри яхлит ва дангал ифодаланган” [Абдуғафуров, 1976: 65]. Ғулом Каримов мазкур бандга батафсилроқ мулоҳаза билдиради: “Дўрмонча қишлоғининг ҳокими ҳам ярамас феъл-атвори билан Ҳожи Исодан қолишмайди. Шунинг учун у ҳам Муқимий танқидидан омон қолмайди. Дўрмончада волость ҳокими (“бўлис бошлиғи”) бўлиб турган Ғози исмли киши золимлик билан шухрат қозонган, эл-юрт нафратига учраган эди” [Каримов, 1970: 229]. Ҳолбуки, ушбу талқинларга асос бўлган матн аслиятга зид. Муқимий фикрлари ўзгартирилиб, “ғоявий таҳрир”дан ўтказилган. Аслида, ушбу бандда *Ғози* эмас – *ҳожи*, “*Юрт барча норози*” эмас – “*Юрти ҳама рози*”, “*Қилон иши озор*” эмас – “*Бечора беозор*”.

Нашрга тайёрловчилар томонидан амалга оширилган ножоиз таҳрир ана шундай нотўғри талқинларга асос берган. Ҳолбуки, “Матннинг муаллиф иштирокисиз амалга оширилган ҳар қандай таҳрири асар моҳиятига зарар етказиши жиҳатидан мақсадга мувофиқ эмас” [Жабборов, 2014: 31]. Адабиётшунослик тадқиқоти аслиятга таянмас экан, ҳақиқатдан йироқ талқинлар юзага чиқади. Мазкур уч тадқиқотдаги ёндашув бир хил қолипда. Қандай қилиб бўлмасин, қози, муфти, ҳожига салбий муносабат билдирилиши керак. Агар адабиётшунослар асарнинг қўлёзмасини текширганларида эди, асл ҳақиқатни англаган, “Саёҳатнома”нинг мазкур бандида мавжуд бўлмаган Ғози образи ҳақида шунча асоссиз талқинлар юзага чиқмаган бўлар эди.

Муқимийнинг “Саёҳатнома” асарини матншунослик аспектида ўрганиш матн тарихи тушунчаси, бундан ташқари, адабий ёдгорлик матнига муаллиф тарафидан ва бир неча асрлар давомида хаттотлар, котиблар, шорихлар, ноширлар, мустабид тузум замонларида цензура томонидан киритилган барча турдаги ўзгартиришларни, ғоявий таҳрирларни ҳам қамраб олиши мумкинлигини кўрсатади. Асарни комплекс ўрганишни таъминлаши нуқтаи назаридан ҳам матн тарихини тадқиқ қилиш муҳим назарий ва амалий аҳамиятга эга.

Матнга муаллиф иштирокисиз киритилган ҳар қандай таҳрир ёки ўзгартириш бадиий асар моҳиятига путур етказиши жиҳатидан мақсадга мувофиқ эмас. Бундай ножоиз таҳрир нотўғри талқинларни келтириб чиқаради. Шунга кўра, матн тарихи тушунчаси илмий тадқиқот ишлари аслиятга таяниб олиб борилишини тақозо этади.

Адабиётлар:

1. Каримов Ғулом. Муқимий ҳаёти ва ижоди. – Тошкент: Адабиёт ва санъат. – 1970.
2. Жабборов Нурбой. Ўзбек матншунослиги ва унда матн танқиди, илмий-танқидий матн истилохларининг ўрни. /Ўзбек мумтоз адабиётини ўрганишнинг назарий ва манбавий асослари (Илмий мақолалар тўплами).– Тошкент: Mumtoz so'z, 2019. – Б. 9-16
3. Лихачев Д.С. При участие А.А.Алексеева и А.Г.Боброва. Текстология на материале русской литературы X – XVII веков. – Санкт-Петербург, Изд-во “Алетейя”, 2001.
4. Шодмонов Нафас. “Шоҳиду-л-икбол” – адабий манба (монография). – Т.: Фан, 2009.
5. Каримов Ғулом. Муқимий ҳаёти ва ижоди. – Тошкент: Адабиёт ва санъат. – 1970.
6. Зарифов Ҳоди. Муқимий ҳаёти ва ижоди. – Тошкент: ЎзРФА нашриёти, 1955.
7. Каримов Ғулом. Муқимий ҳаёти ва ижодини ўрганиш тарихидан. Ўрта Осиё Давлат университетининг илмий асарлари. Ўзбек адабиёти. Янги серия, 15 китоб. – Т.: 1957.

8. Шодиев Э. Ўзбек-тожик адабий алоқалари тарихидан (XIX аср охири XX аср бошлари). –Т.: Адабиёт ва санъат, 1973.
9. Ёкубов Ҳомил. Демократ шоир. //Шарқ юлдузи, – Тошкент, 1953, 9-сон.
10. Абдуғафуров Абдурашид. Муқимий сатираси. – Тошкент: Фан, 1976.
11. Каримов Ғулом. Муқимий ҳаёти ва ижоди. – Тошкент: Адабиёт ва санъат. – 1970.
12. Жабборов Нурбой. Бадий матн таҳрирининг хос хусусиятлари. /Ўзбек адабиётшунослигида талқин ва таҳлил муаммолари (Илмий мақолалар тўплами). – Т.: Mumtoz so'z, 2014, 28-32-бетлар.

СИНКРЕТИЗМ ВА УНИНГ ТУРЛАРИ

Дилдора Ганиева,

Фаргона давлат университети доценти, филология фанлари доктори

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы формирования синкретизма, его место в различных науках, разные толкования в мировой языкознании и об отдельных видов.

Ключевые слова: синкретизм, нейтрализация, синкретизм падежей, инвариант, морфосинтаксическая конструкция, первичный синкретизм, вторичный синкретизм, простой синкретизм, гнездовой синкретизм, противоположный синкретизм, эффекты полеризации.

Annotation: The article presents the issues of development of syncretism, its importance in different subjects, its various interpretations in the world linguistics and several types of syncretism.

Key words: syncretism, neutralization, syncretism of cases, invariant, morphosyntactic value, primary syncretism, secondary syncretism, simple syncretism, nested syncretism, contrary syncretism, polarity effects.

Француз тилшуноси А.Мартине бир контекстда иккита бир хил шакл турлича функция бажарсагина, синкретизм ҳақида гапириш мумкинлигини, чунки фақат шу контекстни декодлаганда (таҳлил қилганда), қоришиқликни кўриш мумкинлигини таъкидлайди[3,103].

М.Безрмен, Д.Браун ва Г.Корбетт ўзларининг “Синтаксис-морфология алоқадорлиги. Синкретизм тадқиқи” асарида мазкур ҳодиса ҳақида шундай ёзади: “...синкретизм бу морфология синтаксисга “панд берган” вазиятдир[8,1].”Бунда улар мисол тарзида рус тилидаги *Маша читает книгу – На столе лежит книга, Маша читает письмо – На столе лежит письмо* гапларини таҳлил қилиб, биринчи жуфтликда *книгу* ва *книга* сўзларида бош ва тушум келишиқлари шакллари аниқ ажралганини, иккинчи жуфтликдаги *письмо* сўзи эса бош ва тушум келишиқлари шакллари ифода этаётганини, бунда ушбу от кутилаётган морфологик фарқни кўрсатмаётганини таъкидлайди. “*Письмо* ушбу гапларда бош ва тушум келишиқларининг синкретизмини кўрсатяпти, деб кўрсатишимиз мумкин”[8,2].

Э.Симз ҳам синкретизмни бевосита морфология ва синтаксисга боғлайди ҳамда қуйидагича ёзади: “Синкретизм бу муайян грамматик ўзгараган (inflected)